گۆڤاری ئایندەناسی دوو مانگ جارێک سەنتەری لێکۆڵینەوەی ئایندەیی بڵاوی دەکاتەوە

سیناریۆکانی بەبازاڕکردنی گازی سروشتی لە هەرێمی کوردستان

بێستوون محەمەد سەنگاوی

ماستەر لە بەڕێوەبردنی نەوت و گاز

سیناریۆکانی بەبازاڕکردنی گازی سروشتی لە هەرێمی کوردستان

بێستوون محەمەد سەنگاوی

ماستەر لە بەڕێوەبردنی نەوت و گاز

تەمموز ٢٠٢٠ | گۆڤاری ئایندەناسی | ژمارە ٢

بەرایی

خواستی جیهانی بۆ گازی سروشتی؛ بەردەوام لە زیادبووندایە، بەتایبەت لە کۆتاییەکانی سەدەی بیست و سەرەتاکانی سەدەی بیست و یەکەوە ڕووی لە هەڵکشان کردووە، ئەمەش پەیوەندیی بە چەندین فاکتەری سروشتی، ژینگەیی، ئاسانیی بەکارهێنان و گواستنەوە و عەمبارکردن و... هتد؛ هەیە. لەدوای پرۆسەی ئازادیی عێراق و لە ئەنجامی ئەو گۆڕانکارییانەی کە لە سیستمی سیاسی، ئابووری، کارگێڕی و... هتد؛ هاتنە ئاراوە، هەرێمی کوردستان و حکومەتە خۆجێییەکەی، یەکێك لەو هەنگاوە دیارانەی کە دەستیان پێ کرد، بەپیشەسازیکردنی نەوت و گاز بوو، واتە دەرهێنان و بەرهەمهێنانی نەوت و گاز دوای دۆزینەوەیان و دواتر بەبازاڕکردنیان. لە ئەنجامی ئەو گەڕانانەدا دەرکەوت جگە لە نەوتی خاو، یەدەکێکی زۆری گازی سروشتییش لەژێر خاکی کوردستاندا هەیە، کە دەتوانرێت سوودیان لێ وەربگیرێت بۆ مەبەستی پیشەسازیی کارەبایی و لە داهاتووشدا دەتوانرێت وەکوو سەرچاوەی پیشەسازیی پترۆکیمیایی بەکار بهێنرێت، ئەمە جگە لەوەی دەتوانرێت بەشێك لە پێداویستی و خواستی دەرەوە، بەتایبەتی عێراق و وڵاتانی یەکێتیی ئەورووپا و تورکیا دابین بکات. سەرەتا و لە ساڵی ٢٠٠٧، بە ڕێککەوتن لەگەڵ کۆنسۆرتیۆمی کۆمپانیاکانی (دانا گاز، هیلال، پیترۆڵیۆمی نێودەوڵەتی و پێرڵ پترۆڵیۆم) بۆ بەرهەمهێنانی گازی سروشتی و لە ساڵی ٢٠١٦دا لەگەڵ یەکێك لە کۆمپانیا گەورەکانی خاوەن سەرمایە بە ناوی ڕۆسنەفت (Rosneft)، کە کۆمپانیایەکی ڕووسییە و لە بواری نەوت و گازدا وەبەرهێنان دەکات، ڕێککەوتنی سەرەتایی کردووە بۆ دروستکردنی بۆرییەکی گواستنەوەی گازی سروشتی بۆ تورکیا و ئەورووپا.

زۆربوونی خواست بۆ گازی سروشتی لە جیهاندا

بەکارهێنانی گازی سروشتی لە جیهاندا بە شێوازێکی خێرا لە زیادبووندایە، بە شێوەیەك لە ساڵی ٢٠١٢دا بڕی ١٢٠ تریلیۆن پێ سێ جای لێ بەکار هاتووە، بەڵام ئەم ژمارەیە بۆ نزیکەی ٢٠٣ ترلیۆن پێ سێ جا زیاد دەکات لە ساڵی ٢٠٤٠دا. بەکارهێنانی گازی سروشتی بۆ مەبەستی پیشەسازی (٪١,٧) زیاد دەکات لە ساڵێکدا، بەڵام ئەم ژمارەیە بۆ کارەبا دەگاتە

(٢،٢٪)، بە جۆرێك (٧٣٪)ی بەکارهێنانی گازی سروشتی بە مەبەستی پیشەسازی و بەرهەمهینانی کارەبا دەبێت لە ساڵی ٢٠٤٠-دا[1].

لە ساڵی ٢٠١٨ لە کۆی بەکارهێنانی سەرچاوەکانی وزە لە جیهاندا، بەکارهێنانی گازی سروشتی بە ڕێژەی ٢٤٪ و بەکارهێنانی خەڵووزی بەردین بە ڕێژەی ٢٧٪ و بەکارهێنانی نەوت بە ڕێژەی ٣٤٪ بووە. زۆربەی ئەو گازە سروشتییەش بۆ بەرهەمهێنانی کارەبا بووە بە ڕێژەی ٣٤٪ و بۆ سێکتەری پیشەسازی بە ڕێژەی ٣١،٣٪، بەکارهێنانی لە سێکتەری نیشتەجێبووندا بە ڕێژەی ٢٠،٧٪ و بە مەبەستی بازرگانی بە ڕێژەی ١٣،٨٪ و بۆ بەگەڕخستنی ئامێرەکان بە ڕێژەی ٠،١٥٪ بوو[2].

سیناریۆی یەکەم

- ئایا گازی سروشتیی کوردستان دەتوانیت چارەسەری کێشەی کارەبا بکات لە عێراق و هەرێمی کوردستاندا؟

گازی سروشتی گونجاوترین سەرچاوەی وزەی نوێنەبووەوەیە بۆ بەرهەمهێنانی وزەی کارەبا و پیشەسازی لە جیهاندا. بەکارهێنانی ئەم سەرچاوەیەی وزە بە شێوەیەکی زۆر خێرا لە گەشەکردندایە، بە شێوەیەك لەنێوان ساڵانی ٢٠١٧ بۆ ٢٠١٨ ڕێژەی خواست لەسەر ئەم سەرچاوەیەی وزە (٤،٩٪) زیادی کردووە، لە ساڵی ٢٠١٨-دا پێداویستیی جیهان گەیشتووەتە نزیکەی (3922) ملیار مەتر سێجا[3].

یەكێك لە كێشە گەورەكانی عێراق، دابینكردنی كارەبایە بۆ هاونیشتمانیانی. سەرەتاكانی ئەم كێشەیە دەگەڕێتەوە بۆ شەڕی كەنداوی ساڵی ١٩٩١. پێش دەستپێكردنی شەڕ، حكومەت توانای دابینكردنی ٨٧٪-ی كارەبای هەبوو، بەڵام شەڕ بووە هۆكاری لەناوبردنی نزیكەی ٧٠٪ی سەرچاوەكانی كارەبا، بە شێوەیەك ٨٠٪-ی یەكەكانی تۆرباینە گازییەكان لەكار كەوتن و ئەو یەكانە كەم بوونەوە بۆ نزیكەی ٥٠ یەكەی بەرهەمهێنانی كارەبا كە ئەوانیش تەنیا توانای دابینكردنی (٢،٣٢٥) مێگاواتیان هەبووە. بەڵام پێش دەستپێكردنی شەڕ و لە ساڵی ١٩٩٠، توانای بەرهەمهێنانی كارەبا لەم وڵاتەدا نزیكەی (٩،٢٩٥) مێگاوات بووە، كە پێكهات بوو لە ١٢٠ یەكەی تۆرباین كە سەرچاوەی بەرهەمهێنانیان بریتی بوو لە "Thermal, Gas Turbine, Hydroelectric"[4].

لەدوای پرۆسەی ئازادیی عێراقەوە لە ساڵی ٢٠٠٣، حكومەتی عێراق نزیكەی ٤٠ ملیار دۆلاری بۆ چارەسەركردنی كێشەی كارەبا خەرج كردووە، بەڵام نەتوانراوە ئەو كێشەیە چارەسەر بكرێت، ئەمە جگە لەوەی مەزەندە دەكرێت نزیكەی ٣٠ ملیار دۆلاری تر

پێویست بێت بۆ چارەسەری کۆنکرێتییانەی کێشەکە، لە کاتێکدا ئەگەر گەندەڵی و بەهەدەردان نەکرێت وەکوو ئەوەی لە ٤٠ ملیار دۆلارەکەی پێشوودا کراوە[5].

لە ئێستادا عێراق پێویستی بە نزیکەی ٢٥ هەزار مێگاوات کارەبا هەیە، بەڵام توانای دابینکردنی نزیکەی ١٥-١٦ هەزار مێگاواتە، لەم بڕە نزیکەی ١٢٠٠ تا ١٥٠٠ مێگاواتی لە ئێران دەکڕێت، ئەم بڕە کارەبایە نزیکەی ٣٧-٣٨ ملیۆن مەتر سێجا گازی سروشتیی پێویستە و عێراق نزیکەی ٣،٥ تا چوار ملیار دۆلار ساڵانە دادەتە ئێران لەبریی ئەو بڕە لە گازی سروشتی و دابینکردنی ئەو بڕە لە کارەبا، هەر چەندە ئەو بڕە پارە زۆرە کە لە کڕینی کارەبادا دەدرێت بە ئێران، بارگرانییەکی زۆری ئابووریی لەسەر عێراق دروست کردووە، بەڵام وڵاتەکەی تا ڕادەیەك لە بەشێك لە کێشەی کارەبا بەتایبەت بۆ پارێزگاکانی بەسرە و دیالە و میسان ڕزگار کردووە و پێناچێت عێراق بتوانێت دەست هەڵبگرێت لە ڕێککەوتنی کڕینی کارەبا و گازی سروشتی لە ئێران لەژێر فشارەکانی ویلایەتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکادا لە چوارچێوەی سزا ئابووری و سیاسییەکان بۆ سەر ئێران، هەتاوەکوو جێگرەوەیەك بۆ دابینکردنی کارەبا و کڕینی گاز نەدۆزێتەوە، ئەویش تەنها وڵاتانی دراوسێیەتی، چونکە بە دەرچوون لەو ڕێککەوتنە، قەیرانی کارەبا زۆرتر دەبێت، لەبەر ئەوەی لە ئێستاشدا حکومەت تەنها توانای دابینکردنی ٦٠٪-ی کارەبای هەیە، بەو بڕەشەوە کە لە ئێرانەوە هاوردەی دەکات[6]، لە کاتێکدا عێراق پێویستی بە نزیکەی ٧٠ ملیۆن مەتر سێجا گازی سروشتی هەیە بۆ دابینکردنی کارەبای تەواوەتی، جگە لەوەی کە بەشێکی تری سەرچاوەی دابینکردنی کارەبا؛ سەرچاوەکانی تری وزەیە جگە لە گازی سروشتی[7]. **ئەمە لە کاتێکدایە لە دوایین سەردانی "عەلی عەبدولئەمیر عەلاوی"؛ وەزیری دارایی عێراق بۆ عەرەبستانی سعودی لە ڕێکەوتی ٢٠٢٠/٥/٢٣، ڕایگەیاندووە کە عێراق پابەندی سزاکانی ئەمەریکا بۆ سەر ئێران دەبێت و کڕینی کارەبا و غاز لە ئێران ڕادەگرێت و لەبریی ئەو، ڕێککەوتنی کڕینی وزە لە عەرەبستانی سعودی ئەنجام دەدات.**

هەر چەندە عێراق و کوردستان خاوەنی بڕێکی زۆری یەدەکی گازی سروشتین، بەڵام هەتاوەکوو ئێستا نەتوانراوە کارەبای پێویست و پێداویستییەکانی گازی سروشتی بەتەواوەتی دابین بکرێت، یەدەکی گازی سروشتیی کوردستان بە نزیکەی ٢٠٠ تریلیۆن پێ سێجا دەخەمڵێنرێت، کە دەکاتە (٥،٦٧)تریلیۆن مەتر سێجا، ئەم بڕە نزیکەی ٣٪-ی یەدەکی جیهانە[8]، هەر چی یەدەکی گازی عێراقە نزیکەی ١١٢ تریلیۆن پێ سێجایە کە دەکاتە نزیکەی ١،٦٪-ی یەدەکی جیهانی[9].

توانای دابینکردنی ڕۆژانەی گازی سروشتی لەلایەن کوردستانەوە تەنها بۆ بەرهەمهێنانی کارەبا، بریتییە لە ٤٠٠ ملیۆن پێ سێجا گازی سروشتی، کە دەکاتە نزیکەی (١١٣،٢٦٨) مەتر سێجا بۆ دوو وێستگەی کارەبا لە سلێمانی و یەك وێستگە لە هەولێر[10]، هەروەها بەپێی

ڕێککەوتنی حکومەتی هەرێمی کوردستان و کۆنسۆرتیۆمی کۆمپانیاکانی (دانا گاز، هیلال، پیترۆلیۆمی نێودەوڵەتی و پێرڵ پترۆلیۆم) کە لە ساڵی ٢٠١٧ ڕێککەوتنی لەسەر کراوە، دەبێت توانای بەرهەمهێنانی گاز لەلایەن پێرڵ زیاتر بکرێت لە کێڵگەی کۆرمۆر بە توانای (٥٠٠) ملیۆن پێ سێجا لە ڕۆژێکدا، لە ماوەی دوو ساڵدا ڕێژەی بەرهەمهێنانی گازی زیادە، ١٦٠٪ زیاد بکرێت لە هەمان کێڵگە، ئەمە جگە لەوەی لە کێڵگەی کۆرمۆر بلۆکەکانی ژمارە ١٩ و ٢٠ بە هەمان مەرجەکانی ڕێککەوتنی نێوان هەردوو لا لە بلۆکی کۆرمۆر لە ساڵی ٢٠٠٧ بۆ گەڕان و بەرهەمهێنانی گاز و نەوت دەست پێ بکات[11]، بەپێی ئەو پلانەی کە داڕێژراوە، توانای بەرهەمهێنان لە کێڵگەی کۆرمۆر لە ساڵی ٢٠٢١ دەگەیەنرێتە نزیکەی ٦٥٠ ملیۆن مەتر سێجا و لە ساڵی ٢٠٢٢ دەگەیەنرێتە نزیکەی ٩٠٠ ملیۆن مەتر سێجا[12]. هەروەها لە ئێستادا عێراق ڕۆژانە نزیکەی ٢٣ ملیۆن مەتر سێجا توانای بەرهەمهێنانی گازی سروشتیی هەیە و زۆربەشی لە پارێزگای بەسرەیە، ئەمەش ڕێژەیەکی زۆر کەمە بەراورد بە پێداویستیی ڕۆژانە، هەر چەندە ئەم وڵاتە بەرنامەی زیادکردنی بەرهەمهێنانی ئەم سەرچاوە سروشتییەی هەیە بۆ نزیکەی (١٠٠) ملیۆن مەتر سێجا لە ساڵی ٢٠٢٥. ئەگەر بتوانێت ئەم پلانە جێبەجێ بکات، ئەوکات پێویستی نە بە هاوردەکردنی کارەبا دەبێت لە ئێران و نە پێویستی بە گاز و کارەبا دەبێت لە هەرێمی کوردستان[13].

ئەگەر حکومەتی هەرێمی کوردستان و حکومەتی عێراق بتوانن بگەن بە ڕێککەوتنێکی نوێ لە بواری بەڕێوەبردنی سەرچاوەکانی وزە، ئەوا گازی سروشتیی کوردستان توانای دابینکردنی نزیکەی (٣/١)ی پێداویستیی غازی عێراقی دەبێت، چونکە توانای بەرهەمهێنانی گازی سروشتی لەدوای ڕێککەوتنەکەی حکومەتی هەرێم و کۆنسۆرتیۆم؛ توانای بەرهەمهێنانی ڕۆژانە بۆ نزیکەی ١٦٠٪ بەرز دەکاتەوە، کە ئەوکات واتە لە ساڵی ٢٠١٧ کە بەرهەمهێنان نزیکەی ٣٣٠ ملیۆن پێ سێجا بووە، بەرز دەبێتەوە بۆ (٨٠٠) ملیۆن پێ سێجای ڕۆژانە[14].

سیناریۆی دووەم

- هەناردەکردن و فرۆشتنی گازی سروشتیی کوردستان بۆ تورکیا و وڵاتانی ئەورووپا

تورکیا وڵاتێکی گرنگ و گەورەی پیشەسازییە لە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستدا، ئەوەی کە ئەم گرنگییەی پێ بەخشیوە؛ بە پلەی یەکەم پەیوەندیی بە شوێن و هەڵکەوتەی جوگرافیاکەیەوە هەیە، ئەم وڵاتە پردی گواستنەوەی کەرەستەی خاوە بەتایبەتی نەوت و گازی سروشتی لە وڵاتانی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستەوە بۆ ئەورووپا و گواستنەوەی بەرهەمە پیشەسازییەکان بەپێچەوانەوە، چونکە خاوەنی کەناری ئاوییە لەسەر دەریای ڕەش و دەریای سپیی ناوەڕاست، بەڵام ئەم وڵاتە خاوەنی یەدەك و بەرهەمهێنانێکی زۆر کەمی

نەوتی خاو و گازی سروشتییە. هەموو توانای ئەم وڵاتە بۆ بەرهەمهێنانی نەوت، ڕۆژانە کەمترە لە ٥٠ هەزار بەرمیل و بەرهەمهێنانی گازی سروشتی بە بڕی ٦٣٢ ملیۆن مەتر سێجای ساڵانە[١٥]، بەڵام بڕی پێویستی ڕۆژانەی نەوت لەو وڵاتە نزیکەی ١،٠٠٢،٨٨٥ بەرمیل نەوت[١٦] و بڕی ٤٧،٣ ملیار و مەتر سێجا گازی سروشتی بووە لە ساڵی ٢٠١٨-دا[17] .

لە داهاتوودا کوردستان دەتوانێت پردی بەیەکگەیشتن و دابینکردنی گازی سروشتی بێت بۆ تورکیا و وڵاتانی ئەورووپا، چونکە ئەم هەرێمە خاوەنی نزیکەی ٥ تریلیۆن و ٦٧ ملیار مەتر سێجا گازی سروشتییە و ئەم سەرچاوەیەی وزە زۆر لە نەوت گرنگترە و خواستی بەکاربەرانی سەرچاوەکانی وزەی زۆر زیاترە بە بەراورد بە نەوت بەتایبەتی لەلایەن ئەورووپاوە. کوردستان دەبووایە لە ساڵی ٢٠٢٠ دەستی بکردایە بە هەناردەکردنی گازی سروشتی و بەپێی ئەو پلانەی کە هەبوو؛ بیتوانیایە ٦٪ی گازی سروشتیی ئەورووپا دابین بکات، چونکە کۆمپانیای ڕۆسنەفت دەڵێت: ساڵی ٢٠٢٠ گازی کوردستان دەگەیەنینە بازاڕەکانی ئەورووپا، دوای ئەوەی بۆریی گواستنەوەی گاز لەنێوان کوردستان و تورکیا دروست دەکرێت، ئەو بۆرییە توانای گواستنەوەی ساڵانەی بریتییە لە ٣٠ ملیار مەتر سێجا[18].

لەم ڕوانگەیەوە کوردستان لە ڕووی جوگرافیای سیاسی و جوگرافیای وزەوە گرنگتر و بەبایەختر دەبێت، تا ڕادەیەکی زۆر دەبێتە بەدیلی دابینکردنی وزە بۆ ئەورووپا و تورکیا، چونکە هەموو جیهان خاوەنی نزیکەی ١٨٧ ترلیۆن و ٣٠٠ ملیارد مەتر سێجا گازی سروشتییە. کوردستان بەو ڕێژەیە دەچێتە ڕیزبەندیی نۆیەمین گەورەترین وڵاتی خاوەن یەدەکی گازی سروشتی و لەدوای ڤەنزوێلا کە خاوەنی نزیکەی ٥ ترلیۆن و ٧٢٤ ملیار و ٥٠٠ ملیۆن مەتر سێجا گازی سروشتییە، دەکەوێتە پێش نەیجیریا کە خاوەنی نزیکەی ٥ ترلیۆن و ١٠٠ ملیار مەتر سێجا گازی سروشتییە.

هەر چەندە پرۆژەی "Nord Stream و Nord Stream 2"؛ دوو پرۆژەی گواستنەوەی گازن لە ڕووسیاوە بۆ ئەڵمانیا، بە درێژایی ١٢٠٠ کیلۆمەتر بە دەریای بەڵتیکدا تێدەپەڕن و توانای گواستنەوەی نزیکەی ١١٠ ملیار مەتر سێجا گازی سروشتییان هەیە لە ساڵێکدا[19]، بەڵام ئەم ڕێژەیە کەمترە لە (٤/١)ی پێداویستی ساڵێکی یەکێتیی ئەورووپا کە بریتییە لە (٤٥٨،٥) ملیار مەتر سێجا. هەر چەندە هەریەك لە وڵاتانی ڕووسیا و ئێرانە کە خاوەنی زۆرترین گازی سروشتین لە جیهاندا، لە ڕووی جوگرافیاوە نزیکن لە ئەورووپا و تورکیاوە، بەڵام کێشمەکێشی سیاسی و دوورکەوتنەوە و لیکنزیکبوونەوەی پەیوەندییەکانیان لەگەڵ ڕۆژئاوا و ناسەقامگیریی سیاسییان؛ وایان کردووە بازاڕێکی خاوەن متمانە نەبن بۆ ئەورووپا و تورکیا و ئەم دوو جوگرافیایەش هەم ئەورووپا و هەم تورکیا، یەدەك و بەرهەمهێنانی گازی سروشتییان زۆر کەمە و هاوردەکردن و بەکاربردنیان زۆرە[20].

پلانی کۆمپانیاکانی دانا گاز و ڕۆسنەفت سەبارەت بە گازی سروشتیی کوردستان

لە ساڵی ٢٠١٧دا، توانای بەرهەمهێنانی ڕۆژانەی گازی سروشتی لەلایەن کۆمپانیای دانا گاز و هاوبەشەکانیەوە لە کێڵگەی کۆرمۆر بریتی بووە لە نزیکەی ٣٣٠ مەقمەق(ملیۆن پێ سێجا)، بەڵام بەپێی ڕێککەوتنە نوێیەکەیان لەگەڵ حکومەتی هەرێمی کوردستان، توانای بەرهەمهێنانی گاز لەلایەن پێرڵ دەبێت زیاتر بکرێت بە توانای ٥٠٠ مەقمەق، واتە بڕەکەی زیاد بکرێت بۆ ٨٣٠ مەقمەق لە ڕۆژێکدا. لە ئێستادا بەرهەمی گازی کۆرمۆر گاز بۆ وێستگەکانی کارەبای چەمچەماڵ و بازیان، وێستگەی هەولێر-خورمەڵە و سێمێل و بەشێك بۆ کەرکووك و موسڵیش دەنێردرێت. هەر چی کۆمپانیای ڕۆسنەفتە، بەپێی هەواڵێك کە ئاژانسی ڕۆیتەرز لە ساڵی ٢٠١٧دا بڵاوی کردووەتەوە، دەڵێت حکومەتی هەرێمی کوردستان و کۆمپانیای ڕۆسنەفت ئەو ڕێککەوتنەی کە لە نێوانیاندا هەیە، دەیخەنە بواری جێبەجێکردنەوە کە بەشێکی بریتییە لە دامەزراندنی بۆرییەکی گواستنەوەی گازی سروشتی بۆ تورکیا و لەوێشەوە بۆ وڵاتانی یەکێتیی ئەورووپا، هەروەها بەشێکی ئەو گازە بۆ پێداویستیی وێستگەکانی کارەبا و کارگەکان بەکار بهێنرێت. توانای هەناردەکردنی ساڵانەی گازی سروشتی لەم بۆرییەوە، بریتییە لە ٣٠ ملیار مەتر سێجا کە دەکاتە ٦٪-ی خواستی ئەورووپا بۆ گازی سروشتی. لە ساڵی ٢٠١٩ کارەکانی ئەم بۆرییە دەبووایە تەواو ببووایە و لە ساڵی ٢٠٢٠ هەناردەکردن دەستی پێ بکردایە. دامەزراندنی ئەو بۆرییە لەلایەن ڕۆسنەفتەوە بەپێی سیستمی "BOOT" واتە دروستکردن، خاوەندارێتیکردن، بەکارخستن و هەناردەکردن دەبێت[21].

هەر چەندە هەتاوەکوو ئێستا باردۆخی ئابووریی کوردستان پێمان دەڵێت بەڕێوەبردنی نەوت و گاز لە هەرێمی کوردستان وەکوو درووشمی ئابووریی سەربەخۆ؛ سەرکەوتوو نەبووە، ئەمەش پەیوەندیی هەبووە و هەیە بە جۆری گرێبەستە نەوتییەکان و دابەزینی نرخی نەوت و سەرهەڵدانی ڕێکخراوی دەوڵەتی ئیسلامی لە عێراق و شام (داعش)، سەرهەڵدان و تەشەنەکردنی جیهانییانەی مەترسیی ڤایرۆسی کۆرۆنا و ناشەفافی لە بەڕێوەبردن و دابەشکردنی ناشەفافانەی قازانج لەناو گرێبەستە نەوتییەکان لەنێوان هاوبەشەکاندا و ناشەفافی لە ژمارەی بەرمیلە بەرهەمهاتووەکانی نەوت و کۆی تێچوونەکانی عەمەلیەی نەوتی. هەتاوەکوو ئێستا لەلایەن حکومەتی هەرێمی کوردستانەوە ئەوە ڕانەگەیەنراوە کە مامەڵەی بازرگانی بە گازی سروشتی کرابێت بە شێوەیەك کە هەناردەی بازاڕەکانی جیهان کرابێت. بێگومان بەشێك لەو کێشانەی کە ڕووبەڕووی بەڕێوەبردنی نەوت بوونەتەوە لە کوردستاندا، بە هەمان شێوە ڕووبەڕووی بەرهەمهێنانی گازی سروشتییش دەبنەوە، وەکوو ناشەفافی لە بەڕێوەبردن و هەڵبەز و دابەزی نرخی گازی سروشتی لە جیهاندا.

کوردستان وەك بازاڕێك بۆ فرۆشتنی گاز بۆ ئەورووپا و تورکیا

له ئەگەری جێبەجێکردنی پلانی هەردوو کۆمپانیای دانا گاز و ڕۆسنەفت له بارەی گازی سروشتیی کوردستانەوە، ئایا کوردستان دەبێتە بازاڕێك بۆ فرۆشتنی گازی سروشتی بە ئەورووپا و تورکیا؟

ڕێژەی یەدەکی گازی سروشتی و شەیڵ گاز، توانای بەرهەمهێنان و ڕێژەی بەکارهێنان، بڕی گازی هاوردەکراو، هەموو ئەو داتا و زانیارییانە پێمان دەڵێن تا چەند گازی سروشتیی کوردستان دەتوانێت بازاڕێك بێت بۆ ئەورووپا و تورکیا:

١. ڕێژەی یەدەکی ئامادەی گازی سروشتی له ئەورووپادا کەمترە بە بەراورد بە هەموو کیشوەرەکانی تری سەر گۆی زەوی. وڵاتی "نەرویج" کە زۆرترین یەدەکی گازی هەیە لەنێو هەموو وڵاتانی ئەورووپادا، بڕەکەی نزیکەی (٣،٣١٣) ترلیۆن مەتر سێجایە و لە ڕیزبەندیی شازدەهەمین وڵاتی زۆرترین یەدەك و هۆڵەنداش لە ڕیزبەندیی بیست و پێنجەمینە بە بڕی ٢٩٢ ملیار مەتر سێجا و بەریتانیاش لە ڕیزبەندیی چل و یەکەمینی وڵاتانە و بڕی ٢٩٢ ملیار مەتر سێجا و هەریەك لە وڵاتانی ئەڵمانیا، پۆڵەندا، فەڕەنسا و ئیسپانیا لەم بڕە کەمتر لە گازی سروشتی لەژێر خاکەکەیاندا هەیە. هەر چی تورکیاشە، نزیکەی ٦ میلیارد و هەشتا و هەشت ملیۆن مەتر سێجا یەدەکی گازی سروشتیی هەیە لە ڕیزبەندیی ٨٥ی وڵاتی دنیادایە لە یەدەکی گازی سروشتی[22].

٢. لە بەرهەمهێنانی گازی سروشتیدا، هەموو وڵاتانی یەکێتیی ئەورووپا تەنیا توانای بەرهەمهێنانی نزیکەی (١٣٢،٣٠٠) ملیار مەتر سێجا گازی سروشتییان هەیە، ئەم ژمارەیە کەمترە لە نزیکەی چوار هێندەی توانای بەرهەمهێنانی وڵاتێکی وەکوو ئێران و پێنج هێندەی ڕووسیا و حەوت هێندەی ویلایەتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکا. سەبارەت بە تورکیا، تەنیا توانای بەرهەمهێنانی بڕی ٦٣٢ ملیۆن مەتر سێجا گازی سروشتیی هەیە کە ڕێژەیەکی زۆر کەمە و لە ڕیزبەندیی (٦٨)ەمین وڵاتانی دنیادایە. عێراقیش توانای بەرهەمهێنانی بە بەراورد بە یەدەکی گازە سروشتییەکەی، زۆر کەمە و تەنها نزیکەی (٨٨٠) ملیۆن مەتر سێجایە لە ڕیزبەندیی (٦٥)ەمین وڵاتی دنیایە. نەرویج و هۆڵەندا و بەریتانیا لە ڕیزی ئەو وڵاتانەی ئەورووپادان کە توانای زۆرترین بەرهەمهێنانی گازی سروشتییان هەیە[23].

٣. یەکێتیی ئەورووپا لەسەر ئاستی جیهان؛ دووەمین گەورەترین بەکارهێنەری گازی سروشتییە لەدوای ویلایەتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکا، کە ئەمەریکا ساڵانە نزیکەی (٧٧٨) ملیار مەتر سێجا و

یەکێتیی ئەوروپا (٤٥٨،٥) ملیار مەتر سێجا گازی سروشتی بەکار دەهێنن[24]. هەریەك لە وڵاتەکانی ئەڵمانیا، ئیتاڵیا، بەریتانیا، تورکیا، فەڕەنسا، هۆڵەندا، ئۆکرانیا، ئیسپانیا، ڕۆمانیا، پۆڵەندا، نەرویج، ئێرلەندا، دانیمارك، یۆنان، کرواتیا، فیلەندا و سوید؛ بەدوای یەکدا گەورەترین بەکارهێنەرانی گازی سروشتین لە ئەوروپادا، بە شێوەیەك ئەڵمانیا بڕی (٩٢،٠١٠) ملیار مەتر سێجا و ئیتاڵیا (٧٥،١٥٠) ملیار مەتر سێجا و بەریتانیا (٧٩،٥٦٢) ملیار مەتر سێجا؛ گازی سروشتی بەکار دەهێنن بۆ هەر ساڵێك[٢٥].

لە هاوردەکردنی گازی سروشتیدا، یەکێتیی ئەوروپا لە ڕیزی یەکەمی هاوردەکاراندایە و نزیکەی نیوەی گازی هاوردەکراوی جیهان لەلایەن ئەو یەکێتییەوەیە، بە بڕی (٤٢٠،٦٠٠) ملیار مەتر سێجا ساڵانە. زۆرترین ڕێژەش لەلایەن ئەڵمانیا، ئیتاڵیا، بەریتانیا، فەڕەنسا و هۆڵەنداوە بووە، بە شێوەیەك کە ئەڵمانیا (٩٩،٦٣٠) ملیار مەتر سێجا و ئیتاڵیا (٧٠،٢٠٠) ملیار مەتر سێجا و بەریتانیا (٥٣،٦٣٠) ملیار مەتر سێجا گازی سروشتییان هاوردە کردووە. تورکیاش وەکوو یەکێك لە وڵاتانی هاوردەکاری جیهان، ڕیزبەندیی نۆیەمینی وەرگرتووە و ساڵانە نزیکەی ٣٨ ملیار و ٤ ملیۆن مەتر سێجا گازی سروشتی هاوردە دەکات. سەبارەت بە هەناردەکردنی گازەوە لەلایەن وڵاتانی ئەوروپا، بازرگانییەکە بە بڕێکی زۆر کەم و لەنێوان چەند وڵاتێکی دیاریکراودا ئەنجام دەدرێت[26].

ئەنجام

ژمارەکانی یەدەکی خەملێنراوی گازی سروشتیی کوردستان و ئەو هەموو پێداویستییە بە گازی سروشتی لەلایەن عیراق بەتایبەت بۆ بەرهەمهێنانی کارەبا، هەروەها یەدەکی کەمی گازی سروشتی لە هەریەك لە وڵاتانی ئەوروپا و تورکیا، ڕێژەی بەرهەمهێنانیان و بەکارهێنانیان و هاوردەکردنی گازی سروشتی لەلایەن ئەو وڵاتانەوە، پێمان دەڵێن داهاتووی جوگرافیای سیاسی و جوگرافیای وزەی هەرێمی کوردستان گرنگتر و ستراتیژتر دەبێت و کوردستان تا ڕادەیەك دەتوانێت جێگرەوەی بێت بۆ دابینکردنی بەشێك لە سەرچاوەی وزەی گازی سروشتی بۆ عێراق و ئەوروپا و تورکیا. بە یەدەکی ٥ تریلیۆن و ٦٧ ملیار مەتر سێجا گازی سروشتییەوە، کوردستان دەتوانێت بڕێکی زۆر بە پێداویستی نزیکەی (٣/١)ی پێداویستیی گازی عێراق دابین بکات و پێی بفرۆشێت بۆ بەرهەمهێنانی وزەی کارەبا، هەروەها کوردستان بەتەنها دەتوانێت بۆ ماوەی نزیکەی ١٤ ساڵ گازی سروشتیی هەموو ئەوروپا دابین بکات، بە مەرجێك بتوانێت:

١. چارەسەری کێشەکانی بەڕێوەبردنی نەوت و گاز بکات لە هەرێمی کوردستان.
٢. پەیوەندییەکی نوێی سیاسی و وزە دروست بکات لەگەڵ

حکومەتی ناوەند، بەتایبەتی بە فرۆشتنی گازی سروشتی بەو حکومەتە، ئەم پەیوەندییە بە لەبەرچاوگرتنی بەرژەوەندیی هاوبەش دروست بکرێت.

٣. بەردەوامی بدات بە جێبەجێکردنی بڕگەکانی ناو ڕێککەوتنەکەی کۆمپانیای ڕۆسنەفت و حکومەتی هەرێمی کوردستان بۆ دروستکردنی ئەو بۆرییە گازییە لە کوردستانەوە بۆ تورکیا و لەوێوە گەیاندنی گازی کوردستان بە بازاڕەکانی ئەوروپا.

٤. ڕێککەوتنەکەی حکومەتی هەرێمی کوردستان و کۆمپانیای داناگاز جێبەجێ بکرێت بۆ زیادکردنی توانای بەرهەمهێنان لە کێڵگەکانی کۆرمۆر و دەستکردن بە کارکردن لە کێڵگەی چەمچەماڵ و کێڵگەکانی تری ناو ڕێککەوتنەکە، تاوەکوو توانای بەرهەمهێنانی گازی سروشتی لەو کێڵگانە برەوی پێ بدرێت.

٥. بە وریایی زیاتر مامەڵە بکات بۆ دووبارەنەبوونەوەی کێشەیەکی تری وەکوو کێشەکەی کۆمپانیای داناگاز و هاوبەشەکانی لەگەڵ حکومەتی هەرێمی کوردستان، چونکە ئەو حکومەتە زیانی زۆری ماددیی لە ئەنجامی دروستبوونی ئەو کێشەیەوە کردووە.

٦. بەردەوام کار بکات بۆ ئاساییبوونەوەی پەیوەندییەکانی تورکیا و هەرێم، هەتاوەکوو لەمپەر دروست نەبێت لەبەردەم دامەزراندنی بۆریی گواستنەوەی گازی کوردستان بۆ تورکیا. کار بکات بۆ واژووکردنی گرێبەستی نوێ لەگەڵ کۆمپانیاکانی گاز و نەوت لە جۆری گرێبەستی خزمەتگوزاری کە ئەم جۆرە قازانجی زۆرتری لە ڕووی ماددییەوە بۆ کوردستان هەیە، بۆ گەڕان و دۆزینەوەی کێڵگەی نوێی گازی سروشتی.

سەرچاوەکان

1- U.S. Energy Information Administration | International Energy Outlook، (2016) Natural gas، available from (online) << https://www.eia.gov/outlooks/ieo/pdf/nat_gas.pdf>> (02 May 2020)

2- Statistical Review of World Energy (2019)، primary Energy Consumption، <<https://www.bp.com/content/dam/bp/business-sites/en/global/corporate/pdfs/energy-economics/statistical-review/bp-stats-review-2019-full-report.pdf>>(02 May 2020)

3- IEA (2019) Natural gas information، Detailed and comprehensive annual data on natural gas supply، demand and trade، available from (online) <<https://www.iea.org/reports/natural-gas-information-2019>> (03 May 2020)

4- G، Michel (2003). Joint Iraq Needs assessment: Electricity (Report). United Nations / World Bank (03 May 2020) .

5- Rawabet Center (2019) raq and the electricity crisis in the summer of 2019، available from (online) <<https://rawabetcenter.com/en/?p=6981>> (04 May 2020) .

6- Hawramy، F. (2019) Iran-Iraq gas and electricity payment mechanism yet to be finalised: official، available from (online) <<https://www.rudaw.net/english/middleeast/iran/14092019>> (05 May 2020) .

7- Rudaw TV (2020) Iraq needs nearly 70 million cubic meters of Natural gas each day to produce electricity، (05 May 2020)

8- EIA (2012) TODAY IN ENERGY، Global natural gas consumption doubled from 1980 to 2010، available from (online) Oct 02، 2017`` https://www.eia.gov/todayinenergy/detail.php?id=5810>> (05 May 2020)

9- Worldometer (2017) Gas Reserves in Iraq، << https://www.worldometers.info/gas/iraq-natural-gas/>> (06 May 2020)

10- Zhelwan Z. Wali (2020) Dana Gas production stable despite oil plunge and COVID-19 pandemic: official available from (online) << https://www.rudaw.net/english/business/25032020>> (07 May 2020)

١١- بێستوون محەمەد سەنگاوی، (٢٠١٧)، ڕێککەوتنەکەی حکومەتی هەرێم و کۆمپانیای دانەغاز: ڕاگرتنی زیانی بەردەوام،

https://www.milletpress.com/Detail.aspx?Jiamre=46491&T=86%D9%87 (10 May 2020).

12- Reuters (2019) Dana Gas، Crescent sign 20-year gas sales deal with Iraq's KRG، available from (online) << https://www.reuters.com/article/uk-emirates-dana-gas-iraq/dana-gas-crescent-sign-20-year-gas-sales-deal-with-iraqs-krg-idUSKCN1QN1GD>>(12 May 2020).

13- Geo expro (2018)، Gas Production in Iraq، *Aditya Saraswat، Analyst; Rystad Energy، Doubling hydrocarbon production in 2022 as the giant Miran-Bina Bawi project ramps up*. The favourite petroleum geoscience magazine. This article appeared in Vol. 15، No. 1 – 2018. (28 May 2020).

١٤- بێستوون محەمەد سەنگاوی، (٢٠١٧)، ڕێککەوتنەکەی حکومەتی هەرێم و کۆمپانیای دانەغاز: ڕاگرتنی زیانی بەردەوام، https://www.milletpress.com/Detail.aspx?Jiamre (13 May 2020).

15- Europe's Energy Portal، (2015) Fuel، Natural Gas and Electricity Prices From Past to Present" available from (online) Sep 22، 2017 <<https://www.energy.eu/#Domestic>> (13 May 2020).

16- CEIC (2020) Turkey Oil Consumption, available from (online) <<https://www.ceicdata.com/en/indicator/turkey/oil-consumption#:~:text=Turkey's%20Oil%20Consumption%20was%20reported,to%202018%2C%20with%2054%20observations>>. (13 May 2020).

17- Statistical (2020), Natural gas consumption in Turkey from 2005 to 2018, available from (online) <<https://www.statista.com/statistics/703684/natural-gas-consumption-turkey/>>(15May 2020).

Reuters (2017) Russia's Rosneft clinches gas pipeline deal with Iraq's Kurdistan، available from (online) <<https://www.reuters.com/article/us-kurdistan-rosneft/russias-rosneft-clinches-gas-pipeline-deal-with-iraqs-kurdistan-idUSKCN1BT0MQ >>(15May 2020).

18- Gazprom (2019) Nord Stream 2 A new export gas pipeline running from Russia to Europe across the Baltic Sea, available from (online) << https://www.gazprom.com/projects/nord-stream2/>> 15May 2020).

19- Rank Order (2014) Natural gas - proved reserves، report on oil and gas companies، Promoting revenue Transparency Transparency International، p: 113. (15 May 2020)

20- KRG Ministry of natural resources (2017) KRG and Rosneft Deal on Construction of Natural Gas Pipeline، Exports Expected in 2020، available from (online) Sep 22، 2017، <http://mnr.krg.org/index.php/en/press-releases/596-krg-and-rosneft-deal-on-construction-of-natural-gas-pipeline،-exports-expected-in-202013 Aug 2017>> (16 May 2020).

21- Energy Information Administration (2018) Natural gas - proved reserves، Atuabo gas project to propel more growth" p:94. (16 May 2020)

22- Global Energy Trends – BP Statistical Review 2015، Energy، Environment and Policy، available from (online) (May 22، 2020)

23- Elham; Varaminian، Farshad (2017). "Effects of non-ionic surfactants on formation kinetics of structure H hydrate regarding transportation and storage of natural gas". *Journal of Natural Gas Science and Engineering*. **37**: 397–408.

24- Statista (2020) Natural gas consumption in the European Union from 1998 to 2018، <<https://www.statista.com/statistics/265406/natural-gas-consumption-in-the-eu-in-cubic-meters/>> (27 May 2020).

25- OPEC Annual Statistical Bulletin، (2018) World natural gas demand by country، Organization of the Petroleum Exporting Countries، p: 120. (26 May 2020)

ئایندەناسی

CFS
Center for Future Studies

گۆڤارێکە گرنگی بە توێژینەوەی ئایندەیی و ستراتیژیی دەدات
سەنتەری لێکۆڵینەوەی ئایندەیی دەریدەکات

ژمارە (٢) تەمموزی ٢٠٢٠

خاوەنی ئیمتیاز: سەنتەری لێکۆڵینەوەی ئایندەیی

سەرنوسەر
د. هەردی مەهدی میکە
بەڕێوەبەری نووسین
ئەژی ئازاد ئەبوبەکر

بۆردی ڕاوێژکاران
د. یوسف گۆران
د.ئومێد رفیق فتاح
د.عابد خالد رسول

بەڕێوەبەری کاروباری هونەری: عەدنان ئەحمەد
دیزاینی ناوەوەو بەرگ: شێرکۆ خانزادی
هەڵەبڕ: باخان ئەحمەد

شوێن:
عێراق: هەرێمی کوردستان. سلێمانی
Address، Iraq, Kurdistan, Slemani
Tel، (+964) 0773 836 3758 - (+964) 0751 833 9135

ناونیشانی ئەلیکترۆنی:
www.centerfs.org
Facebook، Center.of.Future.Studies
Instagram، centerfs
Email، info@centerfs.org